

บทความวิจัย

**การวิเคราะห์แนวคิดของอิบนุ ญะรীর อัญญาะบารีย์เกี่ยวกับ
การกำหนดจุดเริ่มต้นของเวลาและจักรวาล**

แวยุโซะ ลีเคะ*

อับดุลย์ลาเต๊ะ สาและ**

บทคัดย่อ

งานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและวิจัยเอกสาร โดยมีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อศึกษาการกำเนิดจักรวาลและจุดเริ่มต้นของเวลาตามแนวคิดของอิบนุ ญะรীর อัญญาะบารีย์ โดยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารได้แก่ อัลกุรอาน อัลหะดีษ และตำราวิชาการต่าง ๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ การวิเคราะห์ข้อมูลได้ดำเนินแบบอุปนัย คือ สร้างข้อสรุปจากสิ่งที่ปรากฏขึ้นในขณะที่ดำเนินกิจกรรมตามกระบวนการวิจัยและนำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบรายงานเชิงพรรณนาวิเคราะห์ของข้อค้นพบในการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า : 1) การกำเนิดจักรวาลและการเริ่มต้นของเวลาในอิสลาม เชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างอัลลอฮ์ เท่านั้นเป็นผู้สร้างโลกนี้ และทุกอย่างบนจักรวาลแห่งนี้ ถูกสร้างขึ้นโดยอัลลอฮ์ ผู้เดียว 2) แนวคิดของอิบนุ ญะรীর อัญญาะบารีย์เกี่ยวกับเรื่องเริ่มแรกการกำเนิดสรรพสิ่งบนจักรวาลนี้ แบ่งออกมาเป็น 4 ประเด็นด้วยกัน คือ ก) แรกเริ่มของการกำเนิด คือ อัลคอล์ม (ปากกา) และอัลลอฮ์ ได้ให้คำสั่งว่า จงเขียนทันทีที่ปากกาเริ่มเขียนทุกสิ่งเกี่ยวกับสรรพสิ่ง(มัลลูค) ข) เริ่มแรกของการกำเนิด คือ อันนุร แสง และอัลญุลมะฮ์ ความมืด อัลลอฮ์ ได้กำหนดความมืดนั้นในตอนกลางคืนที่มีดมน และอัลลอฮ์ ได้กำหนดแสงในตอนกลางวันสว่างชัด เนื่องจากกลางวันกลางคืนเกิดขึ้นมานั้นจากการโคจรของโลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ครบหนึ่งรอบคิดเป็นหนึ่งวัน และคิดเป็นการกำหนดจุดเริ่มต้นของเวลา ค) แท้จริงอัลลอฮ์ ประทับอยู่บนอะรัชของพระองค์ก่อนที่จะสร้างสิ่งอื่นใด” ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีสิ่งอื่นใดที่ถูกสร้างขึ้นก่อนคอล์ม สิ่งนั้นคือ อะรัช(ที่ประทับของพระองค์) ง) หลังจากนั้นพระองค์ได้สร้างอะรัช(ที่ประทับของพระองค์) อยู่บนน้ำ” ท่านอิบนุ ญะรীর อัญญาะบารีย์ให้ความสนับสนุนแนวคิดที่หนึ่ง คือ อัลลอฮ์ สร้างคอล์มก่อนที่จะสร้างสิ่งอื่นๆ บนโลกนี้ และเวลาเช่นเดียวกันเป็นจุดกำเนิดก่อนสิ่งอื่นใด

คำสำคัญ: แนวคิด, อิบนุ ญะรীর อัญญาะบารีย์, เวลาและจักรวาล

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. และอาจารย์ประจำสาขาวิชาอุศูลุดดีน คณะอิสลามศึกษาและนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาอิสลามศึกษา คณะอิสลามศึกษาและนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

RESEARCH

The origin of the universe and the beginning of time 'by Ibn Jarir al-Tabari*Waeyosof Sidi***Abdullateh Saleah*****Abstract**

This research is qualitative research and research papers . Its purpose is to study the origin of the universe and the beginning of time 'by Ibn Jarir al-Tabari. This study included data from studies Quran Al Hadith and academic texts in various languages, Thailand, and foreign languages. Data analysis was performed by inductive conclusion from what is displayed while the activities of the research process and the results were reported in a descriptive analysis of the findings of the research.

The study found that : 1) The origin of the universe and the beginning of time in Islam. Believe everything Allah Only the creator of this world and everything in this universe is created by Allah, and Allah alone is the Creator. 2) The concept of Ibn Jarir al-Tabari about the beginning of the universe, the origin of things. Divided into four themes, namely: a) At the beginning of the birth is Al columnist (pen) and Allah swt give the command to write Suddenly pen began to write everything about b) Start the generator is the power of light and darkness, Allah has imposed darkness at night the darkness and Allah has imposed light. daytime brightness 3) Surely Allah. Sits on a Russell his first to create something else, "which suggests that there are other things that were created before the column that is a Russell (His) 4) after him. has created a Russell (His) on the water, "he Ibn Jarir al-Tabari has to support the idea that one is Allah swt columnist before creating anything else on.

Keywords: Concept, Ibn Jarir al-Tabari, Time and Universe

* Dr. (Geography), Asst Prof, Lecturer of Usulluddin, Faculty of Islamic Studies and laws, Fatoni University.

** M.Ed. (Islamic Educational Administration and Management), Lecturer of Islamic studies, Faculty of Islamic studies and laws, Fatoni University

บทนำ

หลังจากท่านรอซูล (คือลลอลลอลฮุอัลลัยฮิวะสัลลัม) ลีนชีวิต ประชาชาติมุสลิมได้ขยายอาณาเขตและประชากรก็ได้เพิ่มขึ้นมาอย่างรวดเร็ว ศาสนาอิสลามแพร่หลายกว้างขวางทำให้สังคมมุสลิมมีความเจริญและทำให้เกิดวิชาความรู้ใหม่ ๆ ขึ้นซึ่งมาจากสังคมที่มีความหลากหลายทางประวัติศาสตร์เป็นองค์ความรู้ส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดประโยชน์แก่สังคมไม่น้อยทีเดียว เพื่อถ่ายทอดเกี่ยวกับประสบการณ์จากชนรุ่นก่อนมาประยุกต์ใช้ในสังคมต่อไป โดยผ่านการรายงานและการบอกเล่าที่สืบทอดมา (แวยูโซะลีเตะและคณะ (2554): 1) ต่อมาในยุคหลังได้มีการจดจำและบันทึกไว้ และบางเรื่องได้หลักฐานจากโบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นต้น ในคัมภีร์กุรอ่าน มีการกล่าวถึงเรื่องราวต่างๆ ที่มีความหลากหลายของกลุ่มชนในสมัยก่อน เรื่องเกี่ยวกับการสร้างโลก ชันฟ้าทั้งเจ็ด สร้างมัจลูค (สิ่งที่ถูกสร้าง) จักรวาล ตลอดจนสิ่งมีชีวิตและกฎเกณฑ์ต่างๆ เป็นต้น เนื่องจากบางตอนของอายะห์ต้องการอธิบายให้กระจ่างแจ้ง ซึ่งการอธิบายของบางกลุ่มมีความแตกต่างกัน บางกลุ่มนำเอาขนบธรรมเนียมประเพณีมาผสมผสานกัน บางกลุ่มพยายามเอาคำสอนของพวกเขามาปฏิบัติ และบางกลุ่มนำมาเผยแพร่ โดยอาศัยความเจริญก้าวหน้า ในด้านปรัชญา ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้คนที่ศรัทธาเกิดการลังเลใจ เพราะอ้างเหตุผลในทางความคิดอย่างเดียวกว่าการศรัทธาอันดั้งเดิมที่มาจากคัมภีร์อัลกุรอ่านและอัลหะดีษยิ่งวันทำให้ห่างไกลจากความจริง(แวยูโซะลีเตะและคณะ (2554) : 1-2)

หลังจากสามศตวรรษแรกของอิสลามได้เริ่มเกิดความคิดเห็นที่แตกต่างกันในการอธิบายโองการอัลกุรอ่านและอัลหะดีษโดยเฉพาะเกี่ยวกับการเกิดจักรวาล สิ่งมีชีวิต และกาลเวลา ในยุคนี้เกิดนักประวัติศาสตร์มุสลิมท่านหนึ่ง คือ อิบน์ ญะวีรี อัฏฏะฮะบารี๊ ท่านเกิดเมื่อต้นปี 225 คริสต์ศักราช ที่เมืองฏะบะริสถานอยู่ทางตอนใต้ของทะเลทรานคาเซีย ได้ท่องจำอัลกุรอ่านตั้งแต่อายุ 7 ปี เริ่มนำละหมาดเป็นอิมามในมัสญิดตั้งแต่อายุ 8 ปี และท่านสามารถอธิบายหะดีษของท่านนบี (คือลลอลลอลฮุอัลลัยฮิวะสัลลัม) ตั้งแต่อายุ 9 ปีบริบูรณ์ ท่านได้เขียนหนังสือประวัติศาสตร์อิสลาม ชื่อว่า ตาริค อัฏฏะฮะบารี๊ เรื่องราวในหนังสือเริ่มจากการเกิดจักรวาล จนถึงปี 203 ฮิจเราะห์ศักราช ตรงกับปี 915 คริสต์ศักราช(อัฏฏะฮะบารี๊(มปป) เล่ม 1, หน้า :10-11)

อิบน์ ญะวีรี อัฏฏะฮะบารี๊ มีหลักการเฉพาะในการเขียนหนังสือทางประวัติศาสตร์ ท่านจะเขียนประวัติศาสตร์โดยเน้นการรวบรวมรายงาน ท่านจะรวบรวมโดยไม่คำนึงถึงระดับของผู้รายงาน และการบอกเล่าของชนรุ่นก่อนๆ ซึ่งมีความแตกต่างกับหลักการของนักบันทึกหะดีษที่เน้นในเรื่องการหาข้อเท็จจริงและวางระดับรายงานที่น่าเชื่อถือ แต่ท่านจะเน้นในเรื่องการรวบรวมอย่างเดียว(อัฏฏะฮะบารี๊(มปป) เล่ม 1, หน้า :7-8) เหตุผลของการจดบันทึกของท่าน คือ เพื่อชนรุ่นหลังได้รับรู้ถึงเรื่องราวต่างๆ ในอดีตถึงแม้ว่าจะมีปัญหาในเรื่องระดับการรายงาน นับว่าเป็นการดีอย่างหนึ่งให้แก่ประวัติศาสตร์อิสลามเพราะยังไม่มีผู้รวบรวมในด้านนี้ก่อนหน้านั้น โดยเฉพาะในเรื่องการเกิดของมัจลูค (สิ่งที่ถูกสร้าง) หรือการเกิดจุดเริ่มต้นของเวลา ท่านเป็นนักปราชญ์มุสลิมที่มีหลักการหรือแนวคิดเป็นของตนเอง และท่านมีชื่อเสียงโด่งดังมากในยุคสามศตวรรษแรกของอิสลาม ในยุคต่อมามีนักปราชญ์หลายท่านที่พยายามอธิบายถึงเรื่องดังกล่าว เช่น อัลมัซฮูดี๊ (เสียชีวิต 346 ฮ.จ) อิบน์อัลญะลี๊ (เสียชีวิต 597 ฮ.จ.) อิบน์อาซีร์ (เสียชีวิต 630 ฮ.จ.) อิบน์กาซีร์ (เสียชีวิต 774 ฮ.จ.) อิบน์คอลลูน (เสียชีวิต 808 ฮ.จ.) เป็นต้น โดยเฉพาะนักประวัติศาสตร์มุสลิมรุ่นหลัง มักจะอ้างอิงแนวคิดจากท่าน แนวคิดเกี่ยวกับการเกิดจักรวาลหรือจุดกำเนิดของเวลานั้นได้พัฒนาเรื่อยไปยังไม่สิ้นสุด แม้กระทั่งกลุ่มนักปราชญ์ชาวตะวันตกในยุคใหม่นี้ยังไม่มีทฤษฎีที่แน่นอน บางช่วงมีการสนับสนุนทฤษฎีบิกแบงทำให้นักปราชญ์มุสลิมปัจจุบันหลายท่านตามสนับสนุนทฤษฎีดังกล่าว เช่น ศาสตราจารย์ ดร.ชะคูนันนักธรณีวิทยาชาวอิยิปต์ ดร. ฮารูน ยะห์ยานักธรณีวิทยาชาวตุรกี เป็นต้น ต่อมาบางท่านได้มีการปฏิเสธเนื่องจากบางตอนจะขัดต่อ

หลักการอิสลาม อย่างไรก็ตาม ความพยายามในการที่จะกลับสู่แนวคิดที่ถูกต้องและเที่ยงตรงนั้นมักเกิดขึ้นเสมอในสังคมมุสลิม

จากการที่ได้กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น เป็นปัญหาสำคัญที่มุสลิมควรทราบถึงประเด็นต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างและมีความเหมือนในเรื่องเกี่ยวกับการเกิดจักรวาลหรือการมีจุดกำเนิดของเวลาหรือจุดกำเนิดของสิ่งมีชีวิต ซึ่งเป็นปัญหาที่มีความสลับซับซ้อน สิ่งเหล่านี้จำเป็นต้องนำมาศึกษาเพื่อให้เกิดความชัดเจน ด้วยเหตุนี้คณะผู้วิจัยจึงเกิดความสนใจที่จะศึกษาปัญหาดังกล่าวจากแนวคิดของอิบนุ ญะรียร์ อัญญาอะบารี

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความหมายและความเป็นมาของการกำเนิดจักรวาลและจุดเริ่มต้นของเวลาในทัศนะอิสลาม
2. เพื่อศึกษาการกำเนิดจักรวาลและจุดเริ่มต้นของเวลาตามแนวคิดของอิบนุ ญะรียร์ อัญญาอะบารี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงความหมายและความเป็นมาของการกำเนิดจักรวาลและจุดเริ่มต้นของเวลาในทัศนะอิสลาม
2. ได้ทราบถึงการกำเนิดจักรวาลและจุดเริ่มต้นของเวลาตามแนวคิดของอิบนุ ญะรียร์ อัญญาอะบารี
3. ได้เป็นข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับอิสลามกับวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะด้านแนวคิดของอิสลามเกี่ยวกับการกำเนิดจุดเริ่มต้นของเวลาและการกำเนิดจักรวาล

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตดังนี้

1. ศึกษาความหมายและความเป็นมาของการกำเนิดจักรวาลและจุดเริ่มต้นของเวลา
2. ศึกษาทัศนะของนักปราชญ์อิสลามเกี่ยวกับการกำเนิดจักรวาลและจุดเริ่มต้นของเวลา
3. ศึกษาการกำเนิดจักรวาลและจุดเริ่มต้นของเวลาตามแนวคิดของอิบนุ ญะรียร์อัญญาอะบารี

นิยามศัพท์เฉพาะ

แนวคิดของอิบนุ ญะรียร์ หมายถึง ความเห็นของอิบนุ ญะรียร์เป็นส่วนตัว ที่พยายามหาข้อเท็จจริงที่ปรากฏในรายงาน และ คำอธิบายของอะฮ์ลซุนนะฮ์เกี่ยวกับจักรวาลและการสร้างโลก

ทฤษฎี หมายถึง ที่มาจากนักวิชาการทางวิทยาศาสตร์บุคคลทั่วไป และกลุ่มนักวิชาการมุสลิม

ทฤษฎีการขยายตัวของจักรวาลในอิสลาม หมายถึง ทฤษฎีการขยายตัวของจักรวาลในอิสลาม เริ่มตั้งแต่นักดาราศาสตร์มุสลิม อัลบิรูนี (ค.ศ.973-1048) ได้ประจักษ์ถึงความจริงของเรื่องนี้จากอัลกุรอานมานานแล้ว ดังโองการ(สุเราะฮ์ อัลซารียาต, 51:47) ความว่า "และชั้นฟ้า เราได้สร้างมันด้วยพระหัตถ์ของเรา และแท้จริงเราได้แผ่ขยายมันออกไป"

คำว่า "**มุซ็อน**" หมายถึง "การทำให้กว้าง" "การขยาย" หรือ "ทำให้ใหญ่ไพศาล"(ปะหาอูดดีน อัลหุสัยนี อัล ยะมานี (2008): การกำเนิดจักรวาลในกุรอาน , หน้า : 45 48)

ศาสตราจารย์สตีเวน ฮอว์คิง (Stephen Hawking) เป็นศาสตราจารย์ลูเคเซียน ได้ค้นพบว่า “จักรวาลกำลังขยายตัวเป็นการปฏิวัติปัญญาความคิดอันยิ่งใหญ่แห่งศตวรรษที่ยี่สิบ เป็นการค้นพบที่ไม่คาดถึงจริง ๆ และเปลี่ยนทิศทางการถกเถียงเรื่องการทำเนิศจักรวาลอย่างสิ้นเชิง...”(www.muslimthai.com)

อิบนุอัลญัลซี ท่านแบ่งคำว่า **لموسعون** ได้ 5 ทศนะด้วยกัน ดังนี้ 1) แปลว่า ริสกี ที่มาจากฝน เช่นเดียวกับคำอธิบายของอัลฮุเซน 2) แปลว่า ท้องฟ้า ซึ่งท่านได้ยึดหลักฐานของอิบนุญัยศ์ 3) อิบนุ พัตยะฮ์ ได้ให้ความหมายว่า ความสามารถของพระองค์ที่จะให้ท้องฟ้าขยายตัวตลอด 4) การขยายตัวของช่องระหว่างฟ้ากับดิน เป็นคำกล่าวของอัลฮุญาซ (มุหัมมัดเฟาลี อัลดูรยาลี(2010) : จุดจบของจักรวาลระหว่างวิทยาศาสตร์กับกุรอาน, หน้า : 21-23)

อัลมาวารดี กล่าวว่า การขยายกว้างตลอด โดยไม่กลับมาเป็นแบบเดิมอีกแล้ว(อิบนุญญาซี, ตัฟซีร์ชาดัลมุบิร, เล่ม 5, หน้า :424)

ทฤษฎี บิคแบงค์ เป็นการค้นพบของนักวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับการขยายตัวของจักรวาลในศตวรรษที่ผ่านมาก็คือเอดวิน ฮับเบิล(Edwin Hubble) พึ่งค้นพบเมื่อ ปี ค.ศ.1930(มุหัมมัดเฟาลี อัลดูรยาลี(2010), หน้า : 21-23)

ประวัติศาสตร์อิสลาม หมายถึง ประวัติวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งบอกถึงความเจริญในอดีตของมุสลิม(อัลดุรอซซั กุไลมาน(2555) :เอกสารการสนธิชาปรัชญาประวัติศาสตร์, หน้า :1.)

ศตวรรษอิสลาม หมายถึง ท่านอิบนุอัลอะซีร์ ได้อธิบายเกี่ยวกับประวัติการริเริ่มจัดตั้งคักราชของอิสลามว่า คักราชอิสลามได้ริเริ่มในสมัยท่านเคาะลีฟะฮุซุมัร บิน อัลค็อฏฏอบ(อิบนุ อะซีร์ กามิลพิตตารีค , หน้า :12-13)

หนังสือประวัติศาสตร์อิสลาม ตะรีค อัฎฎะบารี หรือ ตะรีคอัลมุลุด วะ อัลอุมัม หมายถึง หนังสือประวัติศาสตร์อิสลามในยุคแรก ที่อธิบายเกี่ยวกับการกำเนิดจุดเริ่มต้นของเวลามากที่สุด

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร โดยการบรรยายเกี่ยวกับความหมาย ความ เป็นมา ทศนะของนักปราชญ์อิสลาม และแนวคิดของอิบนุ ญะวีร์ อัฎฎะบารีเกี่ยวกับการกำเนิดจักรวาล และจุดเริ่มต้นของเวลา

แหล่งข้อมูล งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเอกสารจากแหล่งข้อมูลที่สำคัญ ดังนี้ 1) **เอกสารปฐมภูมิ** ได้แก่ หนังสือคัมภีร์กุรอานและหนังสือหะดีษ ซึ่งหลักการของอิบนุ ญะวีร์ อัฎฎะบารีที่ได้อ้างอิงเป็นหลักฐานในหนังสือประวัติศาสตร์อัลอุมัม วะ อัลมุลุดของท่าน **สอง** หนังสือหรือเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดหรือประวัตินักประวัติศาสตร์อิสลามที่มีแนวความคิดเกี่ยวกับการกำเนิดจักรวาลและการกำเนิดจุดเริ่มต้นของเวลา โดยตรงทั้งที่ใช้อ้างอิงเป็นหลักและเป็นรอง 2) **เอกสารทุติยภูมิ** ได้แก่ หนังสือหรือเอกสารที่อธิบายถึงแนวคิดของอิบนุ ญะวีร์ อัฎฎะบารี การกำเนิดจักรวาลและจุดเริ่มต้นของเวลา ดังนี้ **หนึ่ง**หนังสือตัฟซีร์และหะดีษต่างๆ ที่อธิบายเกี่ยวกับการกำเนิดจักรวาลและจุดเริ่มต้นของเวลานำมาใช้เป็นหลักฐานในการเขียนผลงานทางวิชาการของท่านอิบนุ ญะวีร์ อัฎฎะบารี **สอง** หนังสือที่เกี่ยวกับนักประวัติศาสตร์อิสลามที่มีการเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับการกำเนิดจักรวาลและจุดเริ่มต้นของเวลา ที่เป็นภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ 3) **ศึกษาเอกสารตติยภูมิ** ดังนี้ **หนึ่ง** พจนานุกรมอธิบายศัพท์ภาษาอาหรับและภาษาอื่น ที่ปรากฏในหนังสือผลงานทางวิชาการของอิบนุ ญะวีร์ อัฎฎะบารี **สอง** สารานุกรมอธิบายชื่อสถานที่ เมืองหรือ ประเทศต่างๆที่

ปรากฏในหนังสือผลงานทางวิชาการของของอิบну ญะรียร์ อัจญ์เราะบารียฺ สาม นามานุกรมต่าง ๆ ที่อธิบายชีวประวัติของนักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงที่พูดเกี่ยวกับการกำจกรวาลและจุดเริ่มต้นของเวลา

การเก็บรวบรวมข้อมูล

แหล่งที่สำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารปฐมภูมิ ทุติยภูมิ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการบันทึก ได้เก็บจากแหล่งที่สำคัญดังต่อไปนี้ 1) ห้องสมุดสำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี 2) ห้องสมุดจอห์นเอฟ เคนนดี้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี 3) ห้องสมุดวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี 4) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ ฐานข้อมูลออนไลน์ และอินเทอร์เน็ต

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล มีดังนี้ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้หลักเกณฑ์ และแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้ 1) การรวบรวมหนังสือและตำราที่เกี่ยวข้องมีดังนี้ ประวัติอิบнуญะรียร์อัจญ์เราะบารียฺทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ตลอดจนตำราที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดของท่านหลังจากนั้นเริ่มด้วยการแบ่งหัวข้อย่อย การแปลเนื้อหาที่เป็นภาษาต่างประเทศ การชี้แจงที่มาของเนื้อหา หัวข้อย่อย 2) การแยกข้อมูลจากเอกสารและค้นหาข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กับหัวข้อย่อย หลังจากนั้นทำการวิเคราะห์ตามหัวข้อที่กำหนด

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้ การบันทึกย่อ บันทึกเชิงสรุปสาระสำคัญของบทบันทึกคำบรรยาย บันทึกจากการอ่านเนื้อหา จึงสันกะทัดรัดมีใจความสำคัญครบถ้วน การบันทึกแบบคัดลอกข้อความ โดยที่จะคัดลอกข้อความเต็มทุกถ้อยคำ หรือบันทึกบางตอนที่ต้องการจากต้นฉบับตามตัวอักษรทุกประการ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยที่ต้องใช้เครื่องมือทางประวัติศาสตร์ โดยใช้วิธีการดังนี้ คือ การศึกษาเป็นรายกรณี ที่เจาะจงเฉพาะแนวคิดร่วมสมัยของอิบну ญะรียร์ อัจญ์เราะบารียฺ การศึกษาพัฒนาการเป็นการศึกษาความแตกต่างของเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งในประวัติศาสตร์ของอัจญ์เราะบารียฺ การศึกษาความเปลี่ยนแปลงที่มีอยู่ในประวัติศาสตร์อิบну ญะรียร์ อัจญ์เราะบารียฺ

การวิเคราะห์ที่ใช้หลักอูศูลุดดีน คณะผู้วิจัย จึงต้องใช้หลักเกณฑ์ ดังต่อไปนี้ 1) หลักการอูศูล (أصول) ซึ่งผู้วิจัยเลือกใช้กฎเกณฑ์ต่อไปนี้ กฎอัลบับุลอัลนุซูล หมายถึง สาเหตุการลงมาของอายะฮ์ กฎตัฟซีร์อายาตบิลอายาต หมายถึง การตีความอายะฮ์ด้วยอายะฮ์ กฎตัฟซีร์อายาตบิลฮาดิษ หมายถึง การตีความกรอานด้วยประโยคของหะดีษ กฎตัฟซีร์บิเราะฮู หมายถึง การตีความด้วยความเห็นของนักวิชาการ 2) หลักการคওয়াอิด (قواعد) ซึ่งคณะผู้วิจัย เลือกใช้กฎเกณฑ์ ต่อไปนี้กฎอายาตุลอัลอะหุกาม หมายถึง กฎเกณฑ์ที่เป็นบัญญัติของอัลลฮ์ กฎอายาตุลมุตาสาบิฮาด หมายถึง กฎเกณฑ์ที่ต้องการอธิบาย กฎอัลนาสิค วาล อัลดมันสูต หมายถึง กฎการยกเลิกกฎเกณฑ์เก่ามาบังคับกฎเกณฑ์

การวิเคราะห์โดยใช้หลักการหะดีษ

หลักการหะดีษ ผู้วิจัยจะยึดหะดีษที่เศาะหิห (ระดับสูงสุด) และหะดีษหะสัน (ระดับรองลงมา) ในการตรึง (การชี้ขาด) อย่างไรก็ตามเมื่อมีการขัดแย้งกันระหว่างหะดีษด้วยกัน ไม่ว่าจะป็นในด้านเนื้อหาหรือระดับของหะดีษ ผู้วิจัยจะยึดเอาหะดีษที่มีระดับเหนือกว่ากันเสมอประกอบด้วยคำอธิบายของอูลามาอู

การวิเคราะห์โดยใช้ทัศนะของอุลามาอฺ (นักปราชญ์)

สำหรับทัศนะอุลามาอฺที่มีความเห็นตรงกันหรือมีเพียงทัศนะเดียว ผู้วิจัยถือว่าเป็นทัศนะถูกต้อง ส่วนทัศนะอุลามาอฺที่มีความเห็นขัดแย้งกัน ผู้วิจัยจะตรึงทัศนะที่มีหลักฐานที่มีความชัดเจนมากที่สุด ในกรณีที่ทัศนะต่างก็มีหลักฐานมายืนยัน ผู้วิจัยจะตรึงเฉพาะทัศนะที่เห็นว่ามีเหมาะสมหรือสอดคล้องกับสภาพการณ์ของอายุเฮสุ และหะดีษมากที่สุด

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยเสนอในรูปแบบบรรยายตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย มีดังนี้

1. **เนื้อหา** : เนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดของอิบนุ ญะรียร์ อัญญาอะบารียฺกับการกำเนิดจุดเริ่มต้นของเวลาและการกำเนิดจักรวาล ซึ่งท่านได้อธิบายเกี่ยวกับแนวคิดนี้เป็นส่วนมากท่านจะอธิบายในหนังสือ ตาริคอัลอุมม์ วะ อัลมุลลุด หนังสือเล่มนี้ถูกรวบรวมตั้งแต่ศวรรษที่ 3 ของปีฮิจเราะฮ์ศักราช เป็นหนังสือที่น่าเชื่อถือมากในด้านรายงานทางประวัติศาสตร์ ทั้งนี้เนื่องจากท่านอิบนุ ญะรียร์ อัญญาอะบารียฺ ได้ใช้วิธีการเฉพาะในการรวบรวม คือ ท่านจะเน้นวิธีการรายงานเป็นรายบุคคล เป็นการเจาะลึกตั้งแต่สืบวงศ์ตระกูล ตลอดจนงานและหน้าที่ และรวมทั้งชีวประวัติของผู้รายงานอีกด้วย ท่านมุหัมมัดอะบูอัลพัลุดเป็นคนหนึ่งที่ได้ตีพิมพ์ (ตรวจสอบ) และหนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาประกอบด้วย 13 เล่มบางโรงพิมพ์มีจำนวนมากกว่านี้อีก แต่ผู้วิจัยได้ยึดเพียงแค่ฉบับที่ตีพิมพ์ในโรงพิมพ์ดารอิบนุ กะษีร์ กรุงเบรุต ประเทศเลบานอน เนื้อหาในเล่มที่ 1 อันที่เป็นวิจัยที่เกี่ยวข้อง ท่านจะเริ่มต้นด้วยคำถามว่าเวลาคืออะไร การกำเนิดของเวลาเมื่อไร และท่านได้รวบรวมรายงานความแตกต่างของบรรดานักวิชาการก่อนหน้านั้น หลังจากนั้นท่านจะพูดถึงเรื่องกำเนิดจักรวาลเช่น การกำเนิดของกลางวันและกลางคืน การกำเนิด(คอแลม)ปากกา และสิ่งอื่นๆ หลังจากนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับบปีอาดัม และบรรดาศักดิ์ตรียฺและผู้มีอำนาจในสมัยก่อน สำหรับเนื้อหาที่เกี่ยวข้องเป็นเนื้อหาที่อยู่ ณ ต้นเล่มที่ 1 ซึ่งประกอบจำนวน 81-85 หน้าเท่านั้น โดยเฉพาะฉบับที่พิมพ์ในโรงพิมพ์ดารอิบนุ กะษีร์ ท่านมุหัมมัด ฎอฮีร์ อัลบรซันญีร์กล่าวว่า “น้อยมากที่เราจะพบหนังสือประวัติศาสตร์ในรุ่นเดียวกันกับอิบนุ ญะรียร์ที่จะมีหนังสือสมบูรณ์แบบเท่ากับหนังสือตาริค อัญญาอะบารียฺ เนื่องจากหนังสืออื่น ๆ ส่วนมากเป็นเรื่องราวหรือบอกเล่าข่าวคราวของอาหรับสมัยก่อน ที่ขาดรายละเอียดเกี่ยวกับผู้รายงาน” (มุหัมมัด ฎอฮีร์ อัลบรซันญีร์ (2007) เคาะฮ์ฮุ ตาริค อัญญาอะบารียฺ, เล่มที่ 1, หน้า: 61)

2. **แหล่งที่มาของเนื้อหา** ประมาณการเท่าไรระหว่างจุดเริ่มต้นของเวลาตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงเวลา (วัน) สูดท้าย นักวิชาการมีความแตกต่างในเรื่องนี้ตั้งแต่สมัยสะลัฟ (สมัยศตวรรษแรกของอิสลาม) บางกลุ่มประมาณการว่ามีทั้งหมดเจ็ดพันปีเศษเท่านั้น ในเรื่องดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ 3 กลุ่มดังนี้

2.1 **กลุ่มที่หนึ่ง** รายงานที่ประมาณการเวลามีทั้งหมดเจ็ดพันปีเศษนั้น คือ ท่านอิบนุฮามิดบอกแก่เราว่า ท่านยะหยา บิน วาฏีฮฺ กล่าวว่า ท่านยะหยา ยะฮูฎบ บอกต่ออีกว่า จากหะมาด จากสะอีด บิน ญุบัยร์ จากอิบนุ อับบาส กล่าวว่า(มุหัมมัด ฎอฮีร์ อัลบรซันญีร์ (2007) ,หน้า: 13 ดูในอิบนุญะรียร์,หน้า:284-285)

((الدنيا جمعة من جمع الآخرة، سبعة آلاف سنة، فقد مضى ستة آلاف سنة ومائتان سنة وليأتين عليها مئتان من سنين، ليس عليها موحدا))

ความว่า “ โลกนี้รวมช่วงเวลาทั้งหมดจนวันปรโลก ประมาณเจ็ดพันปีเท่านั้น แท้จริงอันเวลาที่ล่วงเลยไปแล้วนั้นประมาณหกพันสองร้อยปี ยังคงเหลือประมาณหลักร้อยเท่านั้น”

2.2 **กลุ่มที่สอง** ประมาณการเวลาทั้งหมดแค่หกพันปีเท่านั้น ท่านอะบูฮิซาม กล่าวว่ ท่านมุอาวีเยฮ์ บิน ฮิซามกล่าวว่า จาก สุฟยาน จากอัลอะอุมุช จาก อะบีศอและห์ กล่าวว่า ท่านกะอ์อับกล่าวว่า

(الدنيا ستة آلاف سنة)

ความว่า “ โลกนี้มีอายุเพียงหกพันปีเศษ ” (อิบนุอะซีร์ (1998) อัลกามีล พิตตารีก , (หน้า:12-13.)

2.3 **กลุ่มที่สาม** ประมาณเวลาทั้งหมดของโลกนี้หกพันหกร้อยปีเศษ ท่านมุหัมมัด บิน สะฮัล บิน อัลกัร กล่าวว่า ท่านอิสมาเอล บิน อับดุลการีมบอกแก่ฉันว่า ท่านอับดุลศอมัด บิน มะอูกัล แท้จริงฉันได้ยินจากท่านวะฮับ กล่าวว่า

((قد خلا من الدنيا خمسة آلاف سنة وستمائة سنة، وإني لأعرف كل زمان منها، ما كان فيه من الملوك والأنبياء، قلت لو هب بن منبه : كم الدنيا ؟ قال : ستة آلاف سنة))

ความว่า “ แท้จริงอายุของโลกนี้ได้ผ่านไปแล้วประมาณห้าพันหกร้อยปี แต่ฉันไม่แน่ใจว่า ทุกๆกาลเวลานั้น มันจะมีจำนวนเท่าไร? บรรดาภคินีและบรรดานบี ฉันได้ถามวะฮับ บิน มุหนับบิฮ์ต่ออีกว่า ตกกลงโลกนี้อายุเท่าไรแน่? ท่านตอบว่า มีประมาณแค่หกพันปีเท่านั้น ” (อิบนุอะซีร์(1998), หน้า :13)

3. **แนวคิดของอิบนุญะรีร์** ท่านอิบนุ ญะรีร์ อัลญาบารีย์ ได้ให้ข้อคิด ในหนังสือประวัติศาสตร์ของเขาว่า เราไม่สามารถวิเคราะห์ได้ว่าเรื่องดังกล่าวถูกต้องแค่ไหน แต่สิ่งที่ถูกต้องที่สุดคือสิ่งที่มีรายงานจากท่านนบี นั่นคือคำกล่าวของเขาในยุคสามศตวรรษแรก เป็นช่วงที่วิทยาการอิสลามหลายๆ แขนงยังมิได้รวบรวมเป็นทางการซึ่งในยุคของเขาอาจจะยังไม่มีผู้วิเคราะห์และผู้รวบรวมหะดีษในเรื่องดังกล่าว จะเห็นได้ว่ารายงานข้างต้นมีความแตกต่างกันในเรื่องจำนวนอายุของโลกทั้งหมด จากรายงานของอิบนุ อับบาส กล่าวว่า อายุของโลกทั้งหมดเจ็ดพันปีเศษ แต่หะดีษบทนี้มีสะเนด (การพากฟิง) ที่ฎอฮิฟ (อ่อนแอ) รวบรวมโดยอัลญาบารีย์ในหนังสือประวัติศาสตร์ของเขา (เล่มที่1 หน้า 10) เขาได้รวบรวมจากยะหยา บิน ยะอูโกบ จากหะมาด จากสะอีด บิน ญะบิร จากอิบนุ อับบาส และด้วยรายงานของยะหยา บิน ยะอูโกบ ท่านอัลญะอริรีย์ ได้ให้การว่า เป็นรายงานที่ฎอฮิฟ ท่านอ้างอิงเรื่องดังกล่าวในบทอัลญาอฟาอ อัสศอซีร์ หะดีษที่ 403 และเป็นหะดีษที่มุนักร์ (ไม่จริง) แต่ท่านอัชชะฮะบี (الذهبي) ได้ให้การในหนังสืออัลมีซาน (เล่มที่ 4 หน้า 401) ว่า หะดีษบทดังกล่าวนี้ คงจะพลาดจากความถูกต้อง(อิบนุอะซีร์(1998) ,หน้า :15) สำหรับรายงานจากวะฮับ บิน มุหนับบิฮ์ ที่กล่าวว่า หกพันปีนั้นเป็นคำพูดที่มาจากตัวของเขาเองที่ไม่มีการพากฟิงแต่อย่างใดและไม่มีหลักฐานที่แน่นอนอีกด้วย(อิบนุอะซีร์(1998) ,หน้า :15) แต่หะดีษรายงานอิบนุ อุมร์ที่ท่านอิบนุ ญะรีร์ อัลญาบารีย์ได้อ้างนั้น (เล่มที่1 หน้า 11) บทหะดีษดังกล่าวมีใจความว่า

((أحلكم في أجل من قبلكم من صلاة العصر إلى مغرب الشمس))

ความว่า “ วันสุดท้ายของพวกเขาเจ้าทั้งหลายจากอายุของประชาชาติก่อนสู่อัจฉานั้น เสมือนเริ่มจากเวลาละหมาดอัศริจนถึงพระอาทิตย์ตกดินเท่านั้น ”

และมีรายงานจากอะบูฮุร็อยเราะห์ จากท่านนบี แท้จริงท่านกล่าวว่า

((بعثت أنا والساعة كهانين - وأشار بالسبابة والوسطى))

ความว่า “ ฉันเกิดมาบนโลกนี้ ระหว่างฉันกับวันกิยามะฮ์เสมือนสองอย่างนี้ โดยท่านได้ชี้ระหว่างสองนิ้วมือ (นิ้วชี้ กับนิ้วกลาง)”

สำหรับที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ก่อนๆ ของชาวยิว เราไม่แน่ใจว่าเป็นข้อเท็จจริงที่ถูกต้องขนาดไหน เพราะข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ดังกล่าวอาจจะมีการเบี่ยงเบนจากข้อเท็จจริงเป็นส่วนมาก การมีการกล่าวจำนวนอายุของโลกที่ชัดเจนนั้น เป็นคำกล่าวที่ไกลจากข้อเท็จจริง ซึ่งชาวคัมภีร์เองในยุคนั้นก็ยังไม่ยืนยันอยู่

นักประวัติศาสตร์อิสลามในยุคหลังโดยเฉพาะท่านอะบีฟิดาอฺ อัลดุลลอฮฺ อัลดอดียฺ ให้ทัศนะและความเห็นว่า เราสามารถใช้ความพยายามต่างๆ เพื่อหาข้อเท็จจริง แต่ถ้าข้อเท็จจริงนั้นมีบางส่วนที่ขัดต่อหลักการอิสลามขอให้ยกเลิก

สำหรับอายุของโลกนั้นคงจะไม่มีรายงานอื่นอีกแล้วที่มีการระบุจำนวนที่แน่นอน นอกจากรายงานที่จรวดอิบนุ อุมร์ มีประมาณ 4 รายงานที่มีตัวรายงานที่แตกต่างกัน ซึ่งประกอบด้วยประโยคของบทหะดีษที่แตกต่างกันแต่มีความหมายเดียวกัน ดังนี้ ฉันได้ยินท่านนบี กล่าวว่า

((أحلكم في أجل من كان قبلكم من صلاة العصر إلى مغرب الشمس))

ความว่า “ วันสุดท้ายของพวกเขาเจ้าทั้งหลายจากอายุของประชาชาติก่อนผู้เจ้านั้นเสมือนเริ่มจากเวลาละหมาดอัศริจนถึงดวงอาทิตย์ตกดินเท่านั้น ”

ฉันได้ยินท่านนบี กล่าวว่า

((ألا إنما أحلكم في أجل من خلا من الأمم ، كما بين صلاة العصر إلى مغرب الشمس))

ความว่า “ จริงหรือวันสุดท้ายของพวกเขาเจ้าทั้งหลายจากอายุของชนที่ล่วงลับแล้วจากประชาชาติรุ่นก่อนๆ เปรียบเสมือนระหว่างเวลาละหมาดอัศริจนถึงดวงอาทิตย์ตกดิน ” (อิบนุญะฮิร.อัลบิตายะฮฺ ะนิฮายะฮฺ , เล่ม 2. หน้า:38)

อิบนุอุมร์กล่าวว่า ท่านนบี กล่าวว่า

((مابقي لأمتي من الدنيا إلا كمقدار الشمس صليت العصر))

ความว่า “ ยังไม่คงเหลืออีกแล้วต่อประชาชาติของฉันอายุของโลกนี้ นอกจากเหลือเพียงช่วงเวลาของพระอาทิตย์ตกหลังจากทำการละหมาดอัศริเสร็จสิ้นแล้ว”

จากอิบนุอุมร์กล่าวว่า” ครั้งหนึ่งเรากำลังนั่งอยู่กับท่านนบี ในช่วงดวงอาทิตย์อยู่ลอบบนเทือกเขาอ้อค้อฮาน (ชื่อภูเขา)หลังจากละหมาดอัศริ ท่านได้กล่าวว่า

((ما أعمارني أعمار من مضي إلا كما بقي من هذا النهار فيما مضي منه))

ความว่า “ ไม่คงเหลืออายุของพวกเราจากอายุคนที่ล่วงลับแล้วนั้น นอกจากช่วงเวลาที่ยังเหลืออีกเปรียบเสมือนเวลาที่เราอยู่ในวันนี้”

คือยังเหลือเวลาให้แก่เราแค่วันเดียวเท่านั้น นอกจากนั้นยังมีรายงานอีกประมาณ 25 รายงาน ซึ่งเป็นการพากพิงถึงบรรดาเศาะหาบะฮ์ ดังตัวอย่าง ดังนี้ อานัส บิน มาลิก มีประมาณ 10 รายงาน ที่มีประโยคที่แตกต่างกัน แต่มีความหมายเดียวกัน เราสามารถสรุปความหมายจากรายงานดังกล่าว ท่านนบี กล่าวว่า

((بعثت أنا والساعة كهاتين - وأشار بالسبابة والوسطى))

ความว่า “ ฉันเกิดมาบนโลกนี้ ระหว่างฉันกับวันคิยามะฮ์เสมือนสองอย่างนี้ โดยท่านได้ชี้ระหว่างสองนิ้วมือ (นิ้วชี้ กับนิ้วกลาง) เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ท่านอิบนุ ญะร็ร อัลญะาะบารีย์ ได้ให้แนวคิด เกี่ยวกับอายุของโลกที่คงเหลืออีกว่า “รายงานท่านตามิม บิน อัลมุญาตาบิรชี้ให้เราเห็นว่า การชี้นิ้วทั้งสองนิ้วนั้น แสดงว่าท่านนบี จะบอกว่า การร่วมทั้งนิ้วชี้และนิ้วกลาง คือ อยู่ในแนวเดียวกัน จะหมายถึงไม่มีความแตกต่างระหว่างสมัยของท่านกับวันสิ้นสุดของโลก อาจจะมีเวลาเพียงน้อยนิด ถ้าเปรียบกับสมัยตั้งแต่อาดัม”

ในเรื่องนี้ท่านอิบนุ ญะร็ร อัลญะาะบารีย์ กล่าวอีกว่า มีรายงานหะดีษจาก อะหมัด บิน ฮับดุลเราะหมาน อิบนุ ฆะฮับ กล่าวว่า มีรายงานจากท่านอาของฉัน ฮับดุลลอฮ์ บิน ฆะฮับ กล่าวว่า ได้รับรายงานจาก มะอายะฮ์ บิน ศอและฮ์ จากฮับดุลเราะหมาน บิน ญะบิร บิน นาฟิร จากบิดาของเขา ญะบิร บิน นาฟิร แท้จริงท่านได้ยินจากอะบี สะอละบะฮ์ อัลคุซนา เศาะหาบะฮ์ของท่านนบี กล่าวว่า แท้จริงท่านรَسُول กล่าวว่า

((لن يعجز الله هذه الأمة من نصف اليوم))

ความว่า “ แท้จริงอัลลอฮ์ ไม่ให้เกินอายุของประชาชาตินี้(ประชาชาติของท่าน)แค่ครึ่งวัน” (อิบนุ ญะร็ร, หน้า :18-19)

ครึ่งวันนั้นหมายถึงหนึ่งพันปีเศษ ท่านอิบนุ ญะร็ร อัลญะาะบารีย์ ได้ให้การเปรียบเทียบระหว่างสองหะดีษอิบนุ ฮับบาสที่ได้กล่าวมาข้างต้น ว่า จำนวนทั้งหมดอายุของโลกนี้ประมาณเจ็ดพันปีเท่านั้น ในตรงนี้เหมือนกับท่านอิบนุ ญะร็ร อัลญะาะบารีย์ กล่าวว่า อายุของโลกนี้มีประมาณ 7,000 ปี คุณด้วย 1,000 ปี เท่ากับ 7,000,000 ปีเท่านั้น ท่านได้ชี้จากรายงานอีกบทหนึ่งที่จรดท่านอะบี สุรัยเราะฮ์ แท้จริงท่านรَسُول กล่าวว่า

((الحقب ثمانون عاماً، اليوم منها سُدس الدنيا))

ความว่า “ ช่วงหนึ่งของเวลานั้นยาวถึง 80 ปีเศษ สำหรับเวลาที่ล่วงไปแล้วนั้นเศษ 1/6 ของอายุโลก”

ท่านได้ย้ำอีกว่าหากรายงานที่กล่าวไว้ว่า หกพันปีจริงก็จะตรงกับค่าที่กล่าวไว้ว่า หนึ่งวันของโลกอาคีเราะฮ์ เท่ากับหนึ่งพันปีของโลกดุนยา

ดังนั้นสรุปได้ว่า จากการรวบรวมและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง รวมถึงอัลกุรอานและอัลหะดีษ ชี้ให้เห็นว่า คำพูดของท่านนบี เป็นคำเทียบอายุขัยของโลกนั้นมีเพียงระหว่างละหมาดอัครีและมัฆริบเท่านั้นเอง คณะผู้วิจัยเมื่อได้เข้าใจการเปรียบเทียบของท่านนบี จากคำอธิบายของบรรดาอุลามาฮ์ในเรื่องดังกล่าว สามารถกล่าวได้ว่า อายุขัยต่างๆ ที่ได้กล่าวมา คืออายุขัยระหว่างวันของโลกดุนยาและอาคีเราะฮ์ กล่าวคือ หนึ่งวันของโลกหน้า (โลกอาคีเราะฮ์) เท่ากับหนึ่งพันปีของโลกนี้ (โลกดุนยา)

4. แนวการเปรียบเทียบกับวิทยาการสมัยใหม่

ย้อนอดีตไปเมื่อประมาณ 33 ปีก่อนนี้ วงการดาราศาสตร์ได้ถูกแบ่งแยกออกเป็นสองค่าย ค่ายหนึ่งเชื่อว่า จักรวาล (universe) ได้ถือกำเนิดมาเป็นเวลานานเสียจนไม่มีใครรู้ว่าจักรวาลมีอายุเท่าใด นักดาราศาสตร์ที่เชื่อเช่นนี้คือกลุ่มที่เชื่อในทฤษฎี steady state ที่แถลงว่า เวลาจักรวาลขยายตัว จักรวาลจะสร้างสสารเพิ่มเสริมตลอดเวลา (กระปูดทองคำมฯ, www.men.kapook.com/view7.) ส่วนนักดาราศาสตร์อีกกลุ่มหนึ่ง กลับมีความเห็นว่า จักรวาลมีอายุที่สามารถนับได้ ทฤษฎีนี้แถลงว่าจักรวาลถือกำเนิดจากการระเบิดครั้งยิ่งใหญ่ (big bang) พลังระเบิดที่มากมหาศาลได้ผลักดันให้กาแล็กซีต่างๆ พุ่งหนีกระจัดกระจายจากกัน (ฟิลิกส์ ราชชมงคล, www.rmutphysics.com.)

การได้ยิน "เสียงจักรวาลระเบิด" นี้ นอกจากจะทำให้ Penzias และ Wilson ได้รับรางวัลโนเบลสาขาฟิลิกส์แล้ว ยังทำให้ทฤษฎี steady state ถูกทอดทิ้งอย่างไม่มีใครเชื่อต่อไปอีกด้วยทุกวันนี้ นักวิทยาศาสตร์ส่วนมากปักใจเชื่อในความถูกต้องของทฤษฎี big bang (www.oknation.net/blog/)

จะอย่างไรก็ตาม เราก็จะเห็นแล้วว่า ถึงอายุของจักรวาลและของดาวฤกษ์จะถูกแก้ไขแล้วก็ตาม แต่วงการดาราศาสตร์ก็ยังไม่มีความมั่นใจนัก เพราะการที่ดาวฤกษ์ถือกำเนิดพร้อมๆ กับจักรวาลนั้น ดูๆ แล้วเหลือเชื่อ ปัญหาที่เร่งด่วนของทฤษฎีจักรวาล ขณะนี้คือ การหาค่านิจ Hubble ให้ดีที่สุดเพื่อเราจะได้รู้อายุของจักรวาลที่ถูกต้องที่สุด

ข้อมูลที่กล่าวข้างต้นแสดงถึงแนวคิดที่ใช้เทคนิคทางวิทยาศาสตร์ช่วยหาข้อเท็จจริง แต่ก็ยังไม่สามารถหาความชัดเจนของอายุจักรวาลได้จนขณะนี้

อิสลามเป็นศาสนาที่วางความเชื่อต่อท่านนบี ซึ่งท่านมิได้พูดนอกจากสิ่งที่ได้ประทานลงมา ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่สามารถเชื่อได้เพราะบางสิ่งบางอย่างที่ท่านได้กล่าวมาจะตรงกับข้อเท็จจริงเสมอ ซึ่งพิสูจน์ได้ว่า เพราะในขณะนั้นในสมัยของท่านยังไม่มีเทคโนโลยีทางเทคโนโลยี ฉะนั้นรายงานต่างๆ ที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยของท่านมาจนถึงปัจจุบันโดยผ่านกระบวนการคัดตัวรายงานและวางระดับรายงานที่น่าเชื่อถือ ทำให้เราสามารถพิสูจน์ถึงข้อเท็จจริงดังกล่าวได้ เว้นแต่รายงานที่น่าเชื่อถือนั้นบางเรื่องเป็นประเด็นที่ต้องอธิบายเพราะตัวบทหะดีษมิได้มาตามเหตุการณ์ที่ตรงกับปัญหาที่เรามีอยู่ในปัจจุบัน

แนวคิดของอิบนุ ญะรียร์ อัลญะาะบารีจะตรงกับกลุ่มนักวิทยาศาสตร์ที่บอกว่า อายุจักรวาลนั้นนับได้ แต่การนับของท่านนั้นจะนับจากรายงานที่มีอยู่ในตำราอิสลาม ในศตวรรษที่สามของอิสลาม ซึ่งนักวิทยาศาสตร์ที่กล่าวในเรื่องนี้ยังไม่ถึง ด้วยเหตุนี้จุดยืนของเราได้แบ่งเป็น 2 ประเด็น คือ ประเด็นแรกต้องรู้และเข้าใจตามรายงานที่มีอยู่ในตำราอิสลาม ประเด็นที่สองต้องรู้และเข้าใจจากการคำนวณผ่านเทคนิคทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ คือ กระบวนการทางวิทยาศาสตร์

5. สถานภาพของข้อมูล การเปรียบเทียบและการพิจารณา

ท่านมุหัมมัด ศอลิฮ์ อัลมุนญิด ได้ตอบคำถามที่เป็นข้อข้องใจโดยเฉพาะวันกำเนิดและวันสิ้นสุดของจักรวาล เนื่องจากมีคำถามจากสมาชิก ลำดับคำถามที่ 33689 ได้ยินจากนักวิชาการบางคนกล่าวว่าวันกียามะฮ์ (วันสิ้นโลก) อาจมาถึงประมาณปี 1500 ของฮิจเราะฮ์ศักราช และมีนักวิชาการได้อ้างหะดีษจากท่านนบี คำพูดดังกล่าวจริงหรือไม่ ท่านได้ตอบว่า “ คำพูดดังกล่าวท่านอัลস্যูตี ได้อ้างในหนังสือของท่าน(อัลস্যูตี, อัลหาวิญ, เล่ม 2, หน้า :249,256) คือ อายุขัยของโลกนี้มีเพียง 7,000 ปีเท่านั้น แต่ท่านนบีได้เกิดในช่วงปีสุดท้ายของพันปีที่ 6 คือหมายความว่า อายุของโลกคงเหลือเพียง 1,000 -1,500 ปี และอัลস্যูตีเองได้ชี้หะดีษดังกล่าวที่เกี่ยวข้องกับอายุขัยของโลกดังที่กล่าวมาข้างต้น นักวิชาการในยุคปัจจุบันได้ค้นคว้าแล้วว่าเป็นการคัดมาจากคำพาดพิงรายงานของอิสรอฮิลียาต และบางรายงานอยู่ในชั้นฎอฮิฟ (ไม่น่าเชื่อถือ) แต่นักวิชาการหลายท่านได้มีความเห็นว่ามันไม่จริงหรือเชื่อไม่ได้ ท่านมุหัมมัด อัลมุนญิด ได้สรุปเพื่อให้เข้าใจมากยิ่งขึ้น ดังนี้

5.1 หากคำพูดดังกล่าวเป็นข้อเท็จจริงในอิสลาม แต่ทำไมท่านนบี ไม่ได้ประกาศอย่างชัดเจนเกี่ยวกับอายุขัยของโลก อัลลอฮ์ได้ตรัสในอัลกุรอานว่า วันสุดท้ายนั้นไม่มีใครคนใดรู้ถึงความลับนี้ ซึ่งอัลลอฮ์เท่านั้นที่ทรงรู้ ดังโองการ (สุเราะฮ์อัลอะซอบ,63) ความว่า “มีผู้คนถามเจ้าเกี่ยวกับยามอวสาน จงกล่าวเถิด (มุหัมมัด) “แท้จริงความรู้ในเรื่องนั้นอยู่ ณ ที่อัลลอฮ์” และอะไรเล่าจะทำให้เจ้ารู้ได้ บางทียามอวสานนั้นอยู่ใกล้ๆ นี้เอง”

ท่านอิบนุกะซีร์ (3/527) ในตัฟซีร์อิบนุกะซีร์ ได้กล่าวว่า โองการนี้แสดงถึงอัลลอฮ์ได้กล่าวให้แก่ท่านนบีเอง โดยไม่มีใครมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว หากเมื่อมีใครมาถามถึงเรื่องดังกล่าว ต้องบอกและชี้แนะให้ชัดเจนเลยว่า ไม่มีใครสามารถรู้ได้นอกจากอัลลอฮ์

ท่านชินกิตี (6/604) กล่าวว่า วันสิ้นสุดของโลกไม่มีใครสามารถรู้ได้ นอกจากอัลลอฮ์ ท่านได้อ้างโองการ(สุเราะฮ์ อันนาฮิอาต,42-45) ความว่า “พวกเขาจะถามเจ้าถึงยามอวสาน (วันกียามะฮ์) ว่าเมื่อใดเล่ามันจะเกิดขึ้น ด้วยเหตุอันใดเจ้าจึงชอบกล่าวถึงมันนัก ยังพระเจ้าของเจ้าเท่านั้นคือวาระสุดท้ายของมัน” ท่านอิบนุกะซีร์ (4/736) กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า เราจะพยายามพูดในสิ่งที่อัลลอฮ์ได้อ้างแล้วว่าวันกียามะฮ์เป็นของพระองค์ ดังหะดีษรายงานโดยมุสลิม เป็นหะดีษฎิบรีลที่มาหาท่านนบี ได้มาถามถึงเรื่องวันสิ้นโลก ได้กล่าวว่า

((ما المسؤول عنها بأعلم من السائل))

ความว่า “ท่านนบีตอบคำถามของฎิบรีลว่าสิ่งนั้นผู้ที่ถามรู้มากกว่าผู้ที่ถูกถาม”

5.2 การอ้างของอัลস্যูตี นักวิชาการหลายท่านมีความเห็นว่า “ไม่เห็นด้วย” โดยเฉพาะท่านอิบนุก็อยอิม ในหนังสืออัลมันนาร์อันมุนิฟ (المنار المنيف) (1/8) ที่เราควรรู้นั้นหะดีษดังกล่าวมาถูก เนื่องจากหะดีษมีความเห็นที่ไม่ความสอดคล้องกับอัลกุรอาน ดังที่อัลลอฮ์ได้ตรัสในโองการ(สุเราะฮ์อัลอะอฺรอฟ,7:187) ความว่า “พวกเขาจะถามท่านถึงวันอวสาน (วันกียามะฮ์) นั้นว่า เมื่อใดเล่ามันจะเกิดขึ้น จงกล่าวเถิดว่าแท้จริงความรู้ในเรื่องนั้นอยู่ที่พระเจ้าของฉันเท่านั้นไม่มีใครจะเผยมันให้ทราบสำหรับเวลาของมันได้ นอกจากพระองค์เท่านั้น มันหนักอึ้งอยู่ในบรรดาชั้นฟ้า และแผ่นดิน มันจะไม่มายังพวกเจ้า นอกจากโดยกะทันหัน พวก

เขากล่าวว่า "เขาเห็นว่าเจ้านั้นเป็นผู้ที่รู้ในเรื่องนั้นดี จึงกล่าวเถียงแย้งความจริงที่อัลลอฮ์บอกเขาว่า แต่ทว่ามนุษย์ส่วนมากไม่รู้"

คณะผู้วิจัยเห็นว่าทัศนะดังกล่าวอาจคัดค้านบางตอนในอายะฮ์อัลกุรอาน เนื่องจากท่านอิบนุอะซียร ได้กล่าวในหนังสืออัลบิตายะฮ์ วะ อัลนิฮายะฮ์ ในเรื่องอัลฟิถัน วะ อัลมะลาอิม (1/25) ท่านได้ย้ำอีกว่าหะดีษดังกล่าวอาจจะเป็นการเปรียบเทียบของท่านนบีว่า เราอยู่ในช่วงสุดท้ายของอายุโลก แต่ไม่ทราบว่าจะทำอะไร อาจจะต้องบอกถึงว่าอยู่ในช่วงสุดท้าย ซึ่งเราต้องมีความระมัดระวังในการปฏิบัติให้อยู่ในกรอบของอิสลาม อย่างเคร่งครัด

ท่านอัลสะคอรี ให้ความเห็นในหนังสืออัลมะกอซิบ อัลหะสะนะฮ์ หน้า 444 หะดีษที่มีใจความว่า (جمع الآخرة الدنيا جمعاً من جمع الآخرة) ที่อ้างแล้วนั้นไม่มีข้อเท็จจริงเป็นการบอกเล่าในคัมภีร์ใดๆ ไม่การบอกถึงอายุขัยของโลกอย่างชัดเจนนั้นไม่ปรากฏในหะดีษเลย มีความคัดค้านกับข้อเท็จจริงในคัมภีร์อัลกุรอานอีกด้วย(อัลสะคอรี, อัลมะกอซิบ อัลหะสะนะฮ์, หน้า :445.)

อภิปรายผล

แนวคิดของอิบนุ ญะรีร อัญญาบะรียะห์ จะตรงกับกลุ่มนักวิทยาศาสตร์ที่บอกว่า อายุจักรวาลนั้นนับได้ แต่การนับของท่านนั้นจะนับจากรายงานที่มีอยู่ในตำราอิสลาม ในศตวรรษที่สามของอิสลาม ซึ่งนักวิทยาศาสตร์ที่กล่าวในเรื่องนี้ยังไม่ถึง

ด้วยเหตุนี้จุดยืนของเราได้แบ่งเป็น 2 แง่อย่างสิ้นเชิง แ่งที่หนึ่งต้องเชื่อตามรายงานที่มีอยู่ในตำราอิสลาม แ่งที่สองต้องเชื่อจากการคำนวณผ่านเทคนิคทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ คือกระบวนการทางวิทยาศาสตร์

การกำเนิดกลางวันและกลางคืน ท่าน อิบนุ ญะรีร อัญญาบะรียะห์มีความเห็นว่า "ระบบโคจรที่ไม่เบี่ยงเบนกันนั้น ทำให้เกิดเวลาอาจจะเป็นกลางวันหรือกลางคืน นั่นคือความสามารถของอัลลอฮ์ เท่านั้น ท่านได้สรุปให้เราว่าการเกิดกลางวันและกลางคืนนั้น ใครเกิดขึ้นก่อน ถ้าไปดูโองการในกุรอานจะเห็นว่าอัลลอฮ์ เริ่มด้วยกลางคืนก่อนกลางวัน (وهو الذي خلق الليل والنهار) อัลลอฮ์ได้เริ่มด้วยคำว่า (الليل) คือกลางคืนตั้งโองการที่กล่าวมาข้างต้น (الليل نسلخ منه النهار) คือการถอดถอนความมืดให้สว่างขึ้น แต่ท่านได้ตั้งคำถามอีกว่า ระหว่างเวลากับการเกิดกลางคืนและกลางวันนั้นใครเกิดขึ้นก่อน คำตอบ คือ แท้จริงเวลาเกิดจากช่วงเวลาที่อยู่ในตอนกลางคืนหรือตอนกลางวัน และเวลานั้นเกิดจากการเคลื่อนที่ของจักรวาลที่โคจรรอบวงตามระบบจักรราศี ถึงแม้ได้ให้คำตอบโดยตรงแต่เราสามารถเข้าใจว่า คำตอบนั้น คือ กลางคืนและกลางวันเกิดขึ้นก่อนการเกิดเวลาเป็นสิ้นเชิง

การกำเนิดจุดเริ่มต้นของสิ่ง (จักรวาล) การเริ่มกำเนิดจักรวาล สรุปได้ว่าข้อเท็จจริงที่กล่าวในหนังสือประวัติศาสตร์อิสลามเกี่ยวกับเรื่องเริ่มแรกการกำเนิดสรรพสิ่งบนจักรวาลนี้ มีการถกเถียงกันและแบ่งออกมาเป็น 4 แนวด้วยกัน ดังนี้

1) แรกเริ่มของการกำเนิด คือ อัลคอลลัม (ปากกา) และอัลลอฮ์ ได้ให้คำสั่งว่า จงเขียน ทันใดนั้นปากกาก็เริ่มเขียนทุกสิ่งเกี่ยวกับสรรพสิ่ง (มัตลูด)

2) เริ่มแรกของการกำเนิด คือ อันนุร แสง และ อัญญุลมะฮ์ ความมืด อัลลอฮ์ ได้กำหนดความมืดนั้นในตอนกลางคืนที่มีมม และอัลลอฮ์ ได้กำหนดแสงในตอนกลางวันสว่างชัด

3) แท้จริงอัลลอฮฺ ประทับอยู่บนอะริชของพระองค์ก่อนที่จะสร้างสิ่งอื่นใด” ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีสิ่งอื่นใดที่ถูกสร้างขึ้นก่อนคอดัม สิ่งนั้นคือ อะริช (ที่ประทับของพระองค์)

4) หลังจากนั้นพระองค์ได้สร้างอะริช (ที่ประทับของพระองค์) อยู่บนน้ำ” ท่านอิบนุ ญะรียร์อิฎฎาะบารีเย์ให้ความสนับสนุนแนวคิดที่หนึ่ง คือ อัลลอฮฺ สร้างคอดัมก่อนที่จะสร้างสิ่งอื่นๆ บนโลกนี้

การถกเถียงในเรื่องการสร้างมีคอดัมหลังจากสร้างปากกา อิบนุ ญะรียร์ อิฎฎาะบารีเย์กล่าวว่า แท้จริงอัลลอฮฺ สร้างมีคอดัมหลังจากสร้างปากกา คือ เมฆที่มีลักษณะละเอียดอ่อน ที่กล่าวในภาษาอาหรับว่า อัลฆอมาม (الغمام) เมฆสีขาว

การถกเถียงของชาวสะลัฟเกี่ยวกับวันเริ่มสร้างชั้นฟ้าและดิน ชาวสะลัฟได้ถกเถียงในเรื่องนี้ว่า อัลลอฮฺ เริ่มสร้างชั้นฟ้าและดินในวันไหน บางกลุ่มมีความเห็นว่าเป็นวันอาทิตย์และวันจันทร์ และอีกบางคนให้ความเห็นว่าเป็นวันเสาร์ ท่านอิบนุ ญะรียร์ อิฎฎาะบารีเย์ ให้ความเห็นที่ละเอียดถี่ถ้วนทั้งสองกลุ่มนี้ถ้าวิเคราะห์แล้วอาจจะถูกต้องทั้งสองรายงาน เนื่องจากรายงานที่กล่าวว่าการเริ่มสร้างมีคอดัมนี้เป็นวันอาทิตย์นั้นตรงกับหะดีษที่ได้รายงานโดยท่านอิบนุ อับบาส ที่กล่าวว่า มีชาวยิวมาหาท่านนบี และถามถึงการเริ่มสร้างมีคอดัมนี้ ส่วนกลุ่มที่สองที่มีความเห็นที่โลกนี้ถูกสร้างขึ้นในวันเสาร์นั้นตรงกับหะดีษของอะบูฮุรَيْرَةَ เราะฮ์ **ข้อเสนอนี้**

จากการวิจัยเรื่อง แนวคิดการกำเนิดจักรวาลและจุดเริ่มต้นของเวลาของอิหม่ามอิบนุ ญะรียร์ อิฎฎาะบารีเย์ ผู้วิจัยขอเสนอแนวทางการนำผลการวิจัยไปใช้ ดังนี้

1. ควรสนับสนุนและส่งเสริมการวิจัยด้านประวัติศาสตร์อิสลามในด้านต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะด้านประวัติศาสตร์และวิทยาศาสตร์ของนักปราชญ์มุสลิมที่มีชื่อเสียงในด้าน ๆ เพราะความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของการเข้าใจศาสนาอิสลาม

2. ควรสนับสนุนและส่งเสริมให้ใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์และแนวคิดของนักปราชญ์อิสลามประกอบการพัฒนาชีวิตของมุสลิม

3. ควรใช้งานวิจัยเป็นสื่อในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านอิสลามและเผยแพร่ให้กับองค์กรหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบในการพัฒนาองค์ความรู้แก่สังคมมุสลิม

บรรณานุกรม

หนังสือ

- แกรี่ มิลเลอร์ .2555. **มหัศจรรย์ อัลกุรอาน (Amazing Quran)** .แปลโดยทีมงานเยาวชนซุรอบาห์. ปัตตานี: เยาวชนซุรอบาห์ .
- ค็อษ อัล อัลมาญิตี. 1998. **อัลดีน อัลมิลรี**. กรุงอัมมาน จอร์แดน :โรงพิมพ์ดาร์ลุ อัลซุรูด ลิตตี บาอะฮ์ วะ อัล นัสร.
- นักเรียนเก่าอาหรับ ประเทศไทย. สมาคม. 1998. พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน พร้อมแปลเป็นภาษาไทย. อัลมาตีนะห์ อัลมุเนาวาเราะห์: ศูนย์กษัตริย์ฟายัด เพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน.
- นิภา ศรีโพธิ์โรจน์. 2013. **เอกสารประกอบการสอนเรื่อง "ประเภทของการวิจัย"**. โดย คัดจากอินเทอร์เน็ต วันที่ 2/9/2013 www.watpon.com/Elearning/res14.htm
- บะหาอุดดีน อัลหุสัยนี อัล ยะมานี. 2008. **การกำเนิดจักรวาลในอัลกุรอาน (الكون في القرآن الكريم)**. เบรุต :ดาร์ลุอัลนะฟาซี
- ฟัรเราะ ลัวะฮ์. 1996. **อัลมุฆอมาเราะฮ์ อัล อัค ลุ อัล อุลา**, เดมัสกัส ซีเรีย: โรงพิมพ์ ดาร์ลุ อะลาอุดดีน. มุห์มัด ฎอฮ์รี อัลบัจญ์ญี .2007. **เศาะหียะฮ์ ดารีก อัลญะฮะบารี**. เล่มที่1 .เบรุต. เลบานอน: โรงพิมพ์ ดาร์อิบนุ กะซีร์
- มุห์มัด บิน ฎอฮ์รี อัลบัจญ์ญี. 2004. **ศอหียะฮ์และฎอฮ์ฟีในหนังสือประวัติศาสตร์อิบนุ ญะรีร์ อัลญะฮะบารี (الصحيح والضعيف في تاريخ الطبري)**,เบรุต: โรงพิมพ์ดาร์ลุ อัลกุตุบอัลมียะฮ์.
- มุห์มัด สะฮ์รูร. มปป. **การอ่านกิตาบ(หนังสืออ้างอิง)และอัลกุรอานเชิงปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่2 ,เบรุต เลบานอน: โรงพิมพ์ลิรกะตุล อัลมัญบูอาต ลิลตัลลีฮ์ วะ อัลนัษร,
- มุห์มัดเฟาลี อัลดะรีลี . 2010. **จุดจบของจักรวาลระหว่างวิทยาศาสตร์กับอัลกุรอาน (نهاية الكون بين العلم والقرآن)**. เลบานอน: ดาร์ลุกุตุบ อัลอิลมียะฮ์,
- โรเบิร์ต วี. แดเนี่ยลส์ .2520. **ศึกษาประวัติศาสตร์อย่างไรและทำไม**. แปลจาก Studying HistoryHow and Why โดย ชิดา สาระยา, กรุงเทพฯ : ดวงกมล .
- วีณา เอี่ยมประไพ. ม.ป.ป. **หลักฐานทางประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- แวยูไซะลิเตะ และคณะ. 2554. **การวิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญาของนักคิดมุสลิมเขตดาวูดแห่งรัฐปัตตานี** .สำนักงานส่งเสริมการวิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา.
- ศอฟวาน ดาฎี. 1990. **ชัยตุ บิน ซาบิต กาทิบุน วะหฺยู วะญัมอุลกุรอาน**. เดมัสกัส: ดาร์ลุ อัลคออ์ลาม ลัวกียะฮ์ อะบูคออิล. 1996. **ฟีอัลตารีก อัลอิสลามียะฮ์**. เบรุต:โรงพิมพ์ดาร์ลุฟีกรี.
- อะบี ญะฟาร์ มุฮัมมัด บิน ญะรีร์ อัลญะฮะบารี. มปป. **ดารีค อัลอุมัม วัล มุลูค**. เล่ม 1,เบรุต. เลบานอน: โรงพิมพ์ ดาร์ลุฟีกรี.
- อะลี บิน อับดุลอาซซิบ บิน อะลี อัชชะบัล. 2004. **อะบูนญุฬ ฟาร์ มุห์มัด บิน ญะรีร์ อัลญะฮะบารี** **ศึกษาชีวประวัติ แนวคิดและผลงาน**. กรุงริยาด. ประเทศซาอุดีอาระเบีย:โรงพิมพ์มัซตาบะฮ์ อัลรุช. อัลญะฮะบารี, มุฮัมมัด บิน ญะรีร์. มปป. **ดารีค อัลอุมัม วัล มุลูค**. เล่ม 1. โรงพิมพ์ ดาร์ลุฟีกรี.

อับดุลรอซัค สุไลมาน. 2555. **เอกสารการสอนวิชาปรัชญาประวัติศาสตร์ ระดับมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์และอารยธรรมอิสลาม**. คณะอิสลามศึกษาและนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี.

อิบนุ อะซีร์ .คอฎี. 1988. **กามิลพิตตารีค**. ฉบับรวบรวมและเรียบเรียงใหม่โดย อะบีฟิตาอฺ อับดุลลอฮฺ อัลฟิมพ์ที่ครั้งที่ 3. เบรุต เลบานอน : ดารรุลกุดุบ อัล-อิลมียะฮ์.

อิบรอฮีม มุหัมมัด สัลกีนี. 2001. **หะยาต อักฎาะบารีย์ วะ ฟิกฮียี วะ อัญติฮาดีฮียี**. วารสารอิสลามศึกษา. องค์การแอสิสโก .โรงพิมพ์ดาร์ุลตักรیب บัยนา อัลมะฆาฮิบ อัลอิสลามมียะฮฺ .

ฮารูน ยะห์ยา. 2547. **ความมหัศจรรย์ของกุรอาน (Miracles of the Quran)**, แปลโดยกลุ่มปัญญากร. กรุงเทพฯ ฯ สำนักพิมพ์ปัญญากร.

ฮิปะฮฺ คอลิด อะหมัด สาลีม. 2005. **การศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดการกำเนิดจักรวาลของนักประวัติศาสตร์อิสลามจนถึงศตวรรษอิสลามที่สี่ (อิเราะฮ์ศักราซ)**.วิทยานิพนธ์ระดับปริญญา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยอัลนะญาฮฺล อัลวะฎอญียะฮฺ.

อินเทอร์เน็ต

http://e-book.ram.edu/e-book/m/mc111/mc111_02_01.html สืบค้นเมื่อวันที่ 2/9/2013

<http://th.wikipedia.org/wiki/%> สืบค้นเมื่อวันที่ 15/01/2015

www.al-nukhba.net สืบค้นเมื่อวันที่ 2/9/2013

www.muslimthai.com สืบค้นเมื่อวันที่ 2/9/2013